

HABERDE “GERÇEKLiĞİN İNŞA EDİLMESİ” NE DEMEKTİR?

Çiler DURSUN

“Önce radyonun sonra televizyonun icadını anlatmakta kullanılan dil, onları durmaksızın 'harika şeyler, modern bilimin mucizeleri' olarak bir merak duygusuyla ifade etti. Bu araçların sihirlere kaybolmuş değil. Sadece sıradan gündelik yaşamın dokusu içine, olmuş bitmiş bir gerçek olarak emildiler.” (Paddy Scannell)

Haber ve habercilik konusunda (empirik yönü olsun olmasın) belirli bir eleştirelilik çizgisi tutturmaya çalışan hemen her analiz, incelemenin içerisinde son yıllarda sıkça geçen bir ifade dikkat çekiyor: “Haber toplumsal gerçekliği inşa eder (kurar).” Kimi kez haberde nesnellik ve tarafsızlığın olanaksızlığına yani haber üretiminin kendisinin bir seçme ve seçilenleri bir araya getirme işlemi olmasına gönderme yapmak için dar anlamıyla; kimi kez insanın yeryüzünde varoluşuna ilişkin kaygıları da kapsayan daha geniş bir anlamda başvuruluyor “haber gerçekliği inşa eder” mottosuna. Bu mottoda billurlaşan görüş, aslında sadece Türkiye’deki haber çalışmalarında değil, Batı dünyasındaki haber çalışmalarında da oldukça revaçta, tabii yaklaşık yirmi yıl önceden başlayan bir ilgiyle...Sadece zamansal olarak Batı literatüründe ilk önce belirmesi değil Türkiye’deki “inşacı yaklaşımla” fark yaratan konu. “Haber toplumsal gerçekliğin inşasıdır” önermesine başvururken yerli ve yabancı literatürdeki çalışmalar arasında daha da önemli farklar beliriyor¹. Ancak bu yazıda asıl ilgimizi bu farkları ortaya koymaya değil, “haberde toplumsal gerçekliğin inşasının” ne anlama geldiğini netleştirmeye vereceğiz. Ne anla-

1 Örneğin yabancı literatürde inşacı görüşe dayalı haber analizlerinde, bu “inşa”nın haberin dili ve metinsel örgütlenişi boyunca nasıl gerçekleştiği, rafine ve özenli çözümleme yöntemleriyle gösterilmeye çalışılmaktadır (bunun ilk örnekleri için bkz. Hall, 1978; Hansen ve Murdock, 1985). Yani “haber gerçekliği inşa eder” önermesi, bir haber çözümlemesini iyi bir çözümleme olmaktan alıkoyan değil, bunu bizatihi gerektiren bir önerme olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki Türkiye’de bu önermeye dayanırmek, haberi çözümlemeyi sanki “gereksizleştiriyor”.

ma geldiğinden kastım, haber kuramında habere ilişkin belirli bir bakış açısına karşılık gelen bu görüşün kökenlerini aramaktır. Bu arayış boyunca, felsefi bir ard yöreye kuşkusuz ki yaslanan bir toplum kuramıyla da karşılaşmış olacağız. Kısacası, gerçekliği haberin inşa ettiği konusunu ele alırken, bu yazı boyunca, haber kuramından toplumsal kurama, oradan da mütevazı ölçülerde de olsa felsefeye uzanan bir izlegimiz olacak.

Bu izleğin çok kapsamlı olduğu muhakkak. O zaman yapılacak iş, "haberde gerçeklik inşa edilmektedir" tekerlemesini dolaşım- da tutan ve felsefi bir temelden ve toplumsal kuramdan gelen olabildiğince merkezî önemdeki katkıları yazının çerçevesine iliş- tirmek olacak. Yani buradaki amacım, fazla ayrıntıda kaybolma- dan ve izleği de kaybetmeden, habere ilişkin fenomenolojik yak- laşımın bu moda klişesini biraz açıklamak, biraz soruşturmak ve sonrasında da anlamaya çalışmak olacak. Türkiye'de bunca yay- gınlıktan önce yaptığım haber analizlerinde de bizzat baş- vurduğum bu nosyona ilişkin bir miktar aşinalık ve anlaşılabilirlik olanağı yaratmaya çalışmaktır gayem. Çünkü bilinen odur ki, ve doğrudur da, kavramları, nosyonları açıklayıcı çerçevelerimize dahil ederken savruk ve özensiz olmak, hem kendimizin hem de başkalarının, hakkında bilgi ürettiğimiz dünyayla ilişki kurma tar- zını kısa veya uzun vadede etkilemektedir. Kavramların kullanış- tarzı, çoğu kez olguyu değiştirmese de, söz konusu olguya in- sanların bağını dönüştürmektedir. Dolayısıyla "haberlerin bir inşa" olduğunu söylerken ne denmeye çalışıldığı, berraklaştırılmalıdır. Türkiye'de bu önermeye dayalı yazıların çoğunda, ne eleştirel söylem analizi boyunca ne de fenomenolojik yaklaşımla haber çalışması yapanların temel metinlerine başvurulmamış olma- sının yol açtığı handikaplar da böylelikle bir ölçüde giderilme olanağı bulacaktır. Ümulan odur ki, Türkiye'de kerameti ken- dinden menkul bir "inşacı"lığa kurtarıcı gibi sarılan özensiz haber çözümlenmeleri furyası, belki zamanla nihayete ererek, kavramsal örgüsünü oluştururken temellendirmeye daha fazla yönelebilecektir.

Haber Toplumsal Gerçekliği İnşa Eder.. Mi?

Akşamları televizyonlarda karşımıza haberler olarak çıkan olayla- rın, o gün içinde ekran dünyası dışında bir yerlerde olup bittiğin-

yapmıştır; gecekondusu olan adam damda kendisini ve küçük kızını üzerlerine benzin dökerek yakmakla tehdit ederek evinin yıkımını engellemiştir; hayvanat bahçesindeki soyu tükenmekte olan Çin pandası hastalanıp yoğun bakıma alınmıştır; memurlar özlük haklarının iyileştirilmesi ve ücret artışı için açlık grevine başlamışlardır; meşhur sanatçının stadyum konserinde sahne çökmüştür vb... Gün boyunca dünyada ve ülkemizde olup biten olaylardan bazıları, ama eksik bilgiyle ama "yanlı" bir görüşle, bir şekilde bize sunulmaktadır. Bu haber akışı, her gün, aralıksız devam eder. Haberleri izlediğimizde, sabah gazeteleri okuduğumuzda içinde yaşadığımız dünyada olup bitenlere dair sürekli bilgilendirildiğimizi hissetmeye devam ederiz. Böylelikle dünya da, bizim için güvenli bir yer olmaya devam eder: Özelliklerini bildiğimiz, tanık olduğumuz, az çok denetleyebildiğimiz bir yer... Haberciler de, kendilerine verilen bu "bildiricilik" işini hakkıyla yerine getirmenin huzuruyla bir sonraki güne hazırlanırlar. Haberci/gazeteci ile izleyici/okuyucu arasında haberden kaynaklanan huzursuzluklar, habere konu olan olaya dair eksik bilgilendirmeden veya habercinin ideolojik görüşünün baskın hâle gelmesinden yahut da yayın kuruluşunun sahibinin kişisel çıkarlarının egemenleşmesinin haberde apaçık kılınmasından kaynaklanır. Haberci/gazeteci de okurundan/izleyicisinden veya yöneticilerinden aldığı eleştiriler doğrultusunda haberlerine çeki düzen vererek huzursuzluğu giderir çoğu kez. Zaten "nesnellik, dengelilik, tarafsızlık" gibi habercinin işini nasıl yapması gerektiğini dikte eden evrensel haber ilkeleri ve "ayrımcılıktan kaçınma, kin ve nefreti körüklememe, insan haklarını ihlal etmeme" gibi etik değerler, bir haberin sağlam olup olmadığının doğrulamasını yapabilmek için, haber yapıcısının da alıcısının da elleri altındadır. Bu ilke ve değerlerden ibaret karşılıklı bir uzlaşma çerçevesine gerektiğinde başvurarak, haberin "ince ayarları" da yapılır. Haber veren ile alanlar arasında, dünyanın nasıl bir yer olduğunu keşfetmeye dönük gizli anlaşma da işlemeye devam eder.

Bu "gökten üç elma düştü" hikayesinin haber açısından her koşulda işlediğini zannetmek ve işler sarpa sardığında ise tarafların dönüp dolaşıp bu hikayeyi okuyarak rahatlaması, haber çalışmalarında epeydir sorgulanıyor. Hem de bambaşka bir bakış açısıyla: Fenomenolojik yaklaşımla... Haberin ve haberciliğin kapitalist

dan ideolojik eleştirisinin yapılmasından da; liberal demokrasinin çoğulculukla büyük ölçüde sınırlı toplumsal hedefinin önemli bir parçası (4. güç) olmasından yola çıkılarak haber ve haberciliğini eleştirilmesinden de farklı bir eleştiri çerçevesi gelişmektedir. Bu eleştiri çerçevesinin en aşına olunan, haber analizlerinde en fazla dolaşımda olan önermesi ise “haber gerçek dünyayı olduğu gibi yansıtmadığı, gerçekliği kuran/inşa eden (construct) bir metin olduğu”dur. Bu önerme, gerçeklik ile haber arasında sorunlu bir bağlantı olduğunu öngörmektedir. Sorundan kasıt, gerçekliğin, orada bir yerlerde bulunduğu ve gazetecinin/habercinin ise bunu bir türlü yakalayamadığı değildir. Sorundan kasıt, haber üretiminin kurumsallaşmış bir yapıya sahip olması; ve bu kurumsallaşmış yapının işleyiş mantığının, dünyaya dair bir bilgi türü olan haberi, dolayısıyla da dünyamızı belirlemesidir.

Haberin toplumsal gerçekliği inşa ettiği önermesinin haber eleştirisindeki gelişimi, esasen toplumsal kuramda gerçekliğin inşa edildiğinin vurgulanmaya başlanmasıyla paralel bir seyir izlemiştir. Haberde gerçekliğin inşa edildiğini yaptığı kapsamlı çalışmanın başlığına taşıyan Gaye Tuchman'ın *Making News: A Study in the Construction of Reality* (Haber Yapmak: Gerçekliğin İnşasını Çalışmak) adlı kitabı (1978), bu tarz bir eleştireliliğin gelişimindeki ilk önemli örnek sayılabilir. Habere bir “çerçeve” (frame) olarak bakan Tuchman, bu çerçevenin haber örgütlerinin ve habercilerin/gazetecilerin etkinlikleriyle nasıl kurulduğuna odaklanmıştır. Tuchman'a göre, gazetelerin ve televizyonların iş yapma tarzlarını belirleyen kaçınılmaz süreçler vardır. Haber yapılırken, profesyonellikten kaynaklandığı düşünülen birtakım kararların verilmesini etkileyen de, tamamen haber kuruluşlarının kaygılarıdır, ilgilileridir. Habercilikle ilgili bütün kaygılar ve ilgiler ise, bu faaliyetin günlük yaşamın içinde gerçekleşen bir faaliyet olmasının belirleyiciliği altındadır. Demek ki haberin toplumsal gerçekliği inşa ettiğini dile getiren bu yaklaşım, onu gündelik yaşama, yani inşa ettiği gerçekliğe yerleşik toplumsal bir kurum² olarak görmektedir.

2 Toplumsal bir kurum olmasının göstergeleri, yine Tuchman'a göre; 1) Haberin, bilgiyi tüketiciler için elverişli hâle getiren kurumlaşmış bir yöntem olması, 2) Haberciliğin, meşru kurumlarla –devlet kuruluşları gibi– bütünleşik ve işbirliği içinde olması, 3) Haberin, bir kurumda çalışan profesyoneller (gazeteciler) tarafından toplanan ve dağıtılan bir ürün olmasıdır (Tuchman, 1978: 4).

Buradan yola çıkarak Tuchman, haberi ve haberciliği sosyolojik bir olgu olarak tartışmaya açmaktadır. Haberin, zamandan ve mekandan kaynaklanan belirleyicileri, kurumsal yapının işleyiş dizgesiyle bağlantılı olarak, gözler önüne serilmektedir. Haber değerlerinin, yani neyin haber yapılacağını belirleyen değerlerin de, haber kuruluşunun hiyerarşik yapısı boyunca editör ile muhabir arasında nasıl müzakere edildiğini örneklendirmektedir. Haber kategorilerinin yani sert haber/yumuşak haber (hard and soft news), süregiden haber ve gelişen haber ayrımının haber kuruluşu içerisinde anlamını ortaya koymaktadır. Haber kaynaklarıyla ilişkinin kurulma tarzlarına değinmektedir. Velhasıl Tuchman için en önemli olan şey, toplumsal yaşam içerisine yerleşik olan haber kuruluşlarının işgörme mantığının, tıpkı bir yardım derneğinin, bir hastanenin, mahkemelerin veya okulun, şirketlerin veya parlamentonun işgörme mantığının gözler önüne serilmesi ölçüsünde, bilinir kılınmasıdır. Çünkü Tuchman, yaklaşımı gereği, tam da haber kuruluşlarının işleyiş mantığının ve yapısının, haber anlatısını, ortaya çıkan öyküyü ve temsil etkinliğini belirlediğini öne sürmektedir. İşte bütün bu süreç sonucunda "haber, bize kendisini, bir uzlaşımlar dizgesi tarafından yönlendirilen işaretler ve simgeler olarak değil; hakiki (actual) temsiller olarak sunmaktadır" (Tuchman, 1978: 108). Ve temsildeki uzlaşımların olgusal olarak kabul edilmesi, gerçekliği, yönlendirmeye açık bir kırılmalığa mahkûm etmektedir.

Tuchman, ardından, haber metinlerindeki uzlaşımların³ neler olduklarını ve bunların ne tür gerçeklik etkileri yarattığını incelemektedir. Haberi, özgürlük, olgu ve ideoloji ekseninde de tartışmaya açtıktan sonra Tuchman, kendi çalışmasına da, öncülerinden saydığı yaklaşıma da özelliğini veren mevzuya gelir nihayet: Tıpkı toplumun insanların bilinçlerini şekillendirdiği gibi, insanlar da etkin bir biçimde iş görerek toplumsal olguları inşa etmekte ve kurmaktadır (Tuchman, 1978: 182). Toplumsal anlamlar, insanın etkin bir biçimde inşaları ile oluşur. Alfred Schutz'dan ilhamla gündelik hayatın, çoklu gerçekliklerin alanı olduğunu; Edmund Husserl'den ilhamla bilincin yönelimsel olduğunu söyler ve gündelik hayatta karşımıza çıkan her şeyi "verili" olarak ka-

3 Çeşitli kamera çekim açıları, yavaş hareketli görüntüler vb... görsel uzlaşımların, bu gerçeklik etkisini (yani olgusalılığı) yaratmak için nasıl harekete geçirildiğini örneklendirmektedir (bkz. Tuchman, 1978: 104-129).

bul ettiğimize, dolayısıyla haberin de bir toplumsal olgu olarak varlığını sorgulamadığımızı dikkat çeker (Tuchman, 1978: 185-186). Ve sorulması gereken "büyük" soruyu sorar: Nasıl olup da haberleri doğal bir tavırla (natural attitude) kavriyoruz? Günlük yaşantımızı doğal bir tavır alışla kavramamızda haberlerin belirleyiciliği ne ölçüdedir?

Gündelik yaşamı doğal bir tavır içinde (oluşturduğumuz kategorilerin, stereotiplerin sayesinde), şimdi ne ise geçmişten geleceğe de hep öyleymiş gibi kavrayışımız, haberin dizisel ve düşünümsel (indexical ve reflexive) özelliklerinin de yardımıyla pekiştirilmektedir.⁴ Haber, dizisel ve düşünümsel bir girişimdir. Her iki özellik birlikte işleyerek, olguyu bağlamına yerleştirir, gömer ve olan bitenler haber olaylarına dönüşürler (Tuchman, 1978: 188-189). Biri diğerini imleyen bu iki kavramdan yola çıkarak, insanların haberleri gündelik dünyanın raporu ve tanımı olarak nasıl kavradıkları açıklanmaya çalışılır. Bunu yaparken düşünümsellik, tanımların (sözcükler, terimler, ifadeler veya hikayeler) tarif edilen ve yapılandırılan gerçekliğe yerleşik olduğunu ortaya koyar; dizisellik, toplumsal aktörlerin, tanımları kullanılarak, onlara üretildikleri bağlamdan başka anlamlar atfettiklerini gösterir. Dolayısıyla tanımları hem bağlama yerleştiren hem de bağlamından koparan ikili bir hareket, habere özelliğini

4 Bu iki kavram, etnometodolojistlerin lügatında yer alır. Etnometodolojistler, insanların gündelik yaşamı doğal bir tavır içinde davranarak nasıl kavradıklarını anlamaya çalışırlar. Yani bir bakıma insanların yöntemlerini çalışmaktır etnometodoloji. Etnometodoloji, 1960'ların başından itibaren gelişen ve insan eyleminin kavranışına dair yeni bir yaklaşımdır. Garfinkel'in başını çektiği bu yaklaşımda, toplumsal bir varlık olarak insanın eyleminin ardındaki akıl(cılık) araştırılırken, sağduyu davranışlarının, gündelik sıradan davranışların tanımlanabilir özellikleri üzerinde durulur. Pratik sağduyuların, sıradan eylem durumlarında işleyişi çalışılır. Fenomenolojinin "ayraç içine alma" prosedürünün bir çeşidini uygulayarak Garfinkel, bütün ayrıcalıklı toplumsal yapı çeşitlerine bağlılığı erteleyerek, katılımcıların yöneldikleri toplumsal yapıyı nasıl yarattıklarını, birleştirdiklerini, ürettiklerini ve yeniden ürettiklerini çalışır. Olayların düzenliliğinin ardında, insanların bu düzenliliği nasıl olup da hep birlikte inşa ettikleri, test ettikleri, sürdürdükleri, değiştirdikleri, değer verdikleri, sorguladıkları ve tanımladıkları sorusuna cevap aranmaya çalışılır. Biliş (cognition) ile eylem arasında köprü'nün kurulmasında ve toplumsal eylemlerin belirmesinde öznellikler arası (intersubjective) anlayışın belirleyiciliği üzerinde durulur (Heritage, 1987: 231-236). Bütün zenginliğiyle toplumsal eylem, empirik bir olgu olarak çalışılır. Toplumsal yapıların "normal çevreler" olarak nasıl oluşturulduğunun çözümlenmesi; gündelik konuşmaların çözümlenmesi (conversation analysis); çeşitli işyeri etkinliklerinin çözümlenmesi, etnometodolojinin başlıca empirik araştırma boyutlarını oluşturmaktadır (Heritage, 1987: 251-265).

vermekte, olup bitenleri habere dönüştürmektedir. Tuchman haber yapma işinin kendisinin bağlamına gömülü olduğunu; buna karşılık haber öykülerinin genellikle üretildiği bağlamdan koparılmış olduğuna dikkat çektikten sonra, Schutz, Garfinkel gibi etnometolojistlerden Goffman'a geçiş yaparak haberin üzerinde uzlaşılan bir çerçeve (frame) olduğunu söylemektedir. Sonuçta Berger ve Luckmann'ın geliştirdiği bilgi sosyolojisi kuramına dayanarak, haberin kendisini bir bilgi türü olarak değerlendirmeye almaktadır. İnsanlar, kendi günlük yaşamlarını nasıl deneyimliyorsa, yani doğal bir tavır alışla nasıl yaklaşıyorlarsa dünyaya, haberin uzlaşıya dayalı çerçevesiyle karşısına çıkarılan "bilgi" ile ilişkisi de aynı doğallık ile gerçekleşiyor. Haberın olayları tipleştirilmeye dayalı olması, haberin ritmi, toplumsal olgunun şekleleştirilmesi, habere bir günlük yaşam bilgisi olarak niteliğini vermektedir. Haber kuruluşlarının işleyiş özellikleri, haber çerçevelerinin oluşumunu belirlemekte; uzlaşıyla oluşturulan bu çerçeveler ise toplumsal anlamın dolaşımını sınırlandırmakta ve nihayetinde de sınırlandırılmış anlamlar toplumsal gerçekliğin inşasına yol açmaktadır. Sonuçta işyerindeki etkinlikler boyunca, haber ve haberciliğe dair bir toplumsal yapının oluşturulmasına katılan aktörlerin eylemleriyle; ve bu eylemlerin ardındaki sistematik saiklerle bağlantılı bir biçimde ortaya çıkarılan, adına haber denilen bilgi türü, toplumsal gerçekliği inşa eden bir bilgi türüdür. Yani gerçekliğin haber boyunca inşası, tek tek bireylerin değil, bir toplumsal failer çoğulluğunun ve bu çoğulluğu doğal bir tavır alış içerisinde eylemliliğe yönelten bilişsel olanakların bir ürünüdür.

Buraya kadar anlattıklarımızdan, Gaye Tuchman'ın "haber toplumsal gerçekliği inşa eder" önermesini, gazetecilik kuruluşlarında çalışan farklı hiyerarşik konumdaki habercilerin iş koşullarından kaynaklanan pratiklerle bağlantılı düşündüğü görülmektedir. Onun bu çalışmasıyla, haberin fenomenolojisi, haber üretim süreçleriyle temelden ilişkili kılınmıştır. Haberın nasıl bir ürün olarak belirlediğini, ne tür bir bilgi olarak dolaşıma girdiğini açıklarken Tuchman'ın hareket noktasını, habercilerin eylemleri ve faaliyetleri oluşturmuştur. Bu eylemler yapılmıştır, dolayısıyla haber de yapılmış bir bilgidir. Hangi olgunun seçileceğinden yani neyin bilinmesi gerektiğinden nasıl bilinmesi gerektiğine kadar sürecin her adımını haber kuruluşlarınca kesinleştirilmiştir. Bu görüş, haber üretiminin sosyolojisini çalışan Michael Schud-

son'a göre abartılı bir görüştür. Haber kuruluşlarının analizlerine dair Schudson'un eleştirdiği bir kaç önemli nokta vardır: Birinci eleştiri noktası, haber profesyonellerinin çıkarlarının evrensel özelliklere sahip olduğu varsayımından hareketle haber üretim sürecinin analiz edilmesidir. İkinci eleştiri noktasını, bu analizlerin, haber işinin doğasında meydana gelen değişiklikleri göz ardı etmesi oluşturmaktadır. Üçüncü eleştiri noktasını ise, okuyucular/izleyiciler hakkında pek az şey söylemesi ve "haberleri niçin okuruz/izleriz?" sorusuna nadiren başvurması oluşturmaktadır. Dördüncü ve önemli bir başka eleştirisi ise, bu ve benzeri yaklaşımların tarihsel bir çalışmaya olduğu kadar, karşılaştırmalı çalışmalara da kayıtsız kalmasına yöneliktir (Schudson, 1994: 318-322).

Schudson'un bütün bu eleştirileri, esasen haber fenomenolojisi çalışmalarındaki temel eğilimlere yöneliktir. Bununla birlikte hem Schudson'un hem de Glasgow University Media Group'un yaklaşımında, haber üretim sürecinin, resmi kaynakların her söylediğini gündem koyacak ölçüde garantilemekten uzak bir rekabet ve müzakere alanı olduğu görüşü, ki bu bana göre oldukça iyimser bir görüştür, daha fazla öne çıkmaktadır (Miller ve Williams, 1993: 127). Oysa gerçekten de haber çalışanlarının evrensel ve hatta özsel çıkarlarının, davranışlarının olduğunu vurgulamaları; değişikliklerin haberin ve haberciliğin doğasını dönüştüremeyen görünüşte değişiklikler olarak kabul edilmesi; gerçekliğin inşasında izleyiciye fazla bir pay biçilmeyişi ve tarih dışı analiz yapma eğilimleri, fenomenolojik (inşacı) haber anlayışının temel özellikleridir. Ona karakteristiğini vermektedir⁵. Haberi ve haberciliği, bir düzenlilik ile düzenliliğe yol açan failerin eylemleri arasındaki bağlantının kurulması açısından incelediği için, bu görüşün söz konusu eğilimlere sahip olması anlaşılabilir, makuldür, hatta gereklidir de.

Öte yandan bu tür bir yaklaşımda, izleme/okuma etkinliğinin kendisine özel bir dikkat yöneltilmemesine rağmen, izlemenin ve okumanın gerçekliğin inşası bakımından önemi de, haber üzerine sonraki çalışmalarda belirginleşmeye başlamıştır. Toplumsal gerçekliğin inşası meselesi, toplumda yaşayan herkesin haber izleyicisi veya okuyucusu olmaktan dolayı okuma ya da izleme ey-

5 Bunun neden böyle olduğuna, aşağıda, fenomenolojiyi felsefi ve toplumsal kuram boyunca ele aldığım bölümlerde daha detaylı değineceğim.

lemleriyle anlamların inşasında pay sahibi olduğu daha geniş bir bağlamda düşünölmeye başlanmıştır. Haber, her şeyden önce bir bilgi türüdür. Bir haber izlediğimizde, bunun gerçeğe dair bir bilgi olduğunun farkındayızdır. Yaşadığımız dünya hakkındaki temel bilgi kaynağımız olduğunun da farkındayızdır. Üstelik, haberi okumakla/izlemekle biz de bilginin üretiminde -tali ve belirlenmiş de olsa- bir yer almış oluruz. Peki bu, ne tür bir bilgidir? Daha açıkçası, haber nasıl bir bilgi türüdür? Sadece olayları bağlamında yakalayıp üretenlerin, yani gazetecilerin eylemlilikleri mi belirlemektedir bu bilgiyi? Yani Molotch ve Lester'ın dediğı gibi, haber "başkalarının deneyimlerini belirleme gücüne sahip olanların pratiklerinin bir ürünü" müdür? (Molotch ve Lester, 1974). Buna bir de şu soruyu eklemeliyiz belki: Bu ürünün sunduğı dünya ile izleyicinin/okuyucunun o dünyayla karşılaşması, toplumsal gerçeğin kuruluşu bakımından ne anlama gelir?

Kültürel Çalışmalarda Anlamın İnşası ve İdeoloji Sorunu

Haber üretim pratikleri yapılandığı için haberin de yapılanmış bir bilgi türü olduğu görüşü, haber kuramcılarını; üretim süreçlerinin yanı sıra, bir metin olarak haberde hangi öğelerin birbiriyle ne tür ilişkilerle sürekli yapılandırıldığını incelemeye yönelmektedir. Yani haber, yapılanmış bir metin olarak çözümlenmeye alınmaktadır. Bunun başlangıcını, yapısalcı yaklaşımın güçlü olduğu 1970'lerde, endüstriyel kapitalist toplumlardaki egemenlik yapılarını ve bu yapıların yeniden üretiminde ideolojinin özel işlevini de anlamaya dönük bir ilginin artması oluşturur. Kültürel Çalışmalar'da (Cultural Studies) karşılığını bulan bu ilgi alanı, hayatı yaşadığı gibi anlamaya yönelik bir kaygıyla, belirli toplumsal formasyonlarda yaşanan deneyimin karmaşıklığını gözeterek ve ideolojiyi dinamik bir toplumsal pratik olarak merkezi bir yere

6 Özellikle İngiltere'de işçi sınıfı üzerine odaklanarak başlayan kültürel çalışmaların analizleri, kitle iletişim araçları başta olmak üzere üretilen kültürel metinlerin tümüne politik süreçler olarak bakıyordu. Amerikan sosyolojisinin (çelişki kategorisini reddeden, çoğulcu toplumu nihai hedef olarak koyan, ideoloji kavramını reddeden ve militan ölçüde empirisist ve niceliksel olan) kuram ve modellerine dayanan İngiliz sosyolojisi, savaş sonrası kendi sınıflı toplumundaki değişimleri anlamaya ilgisini yöneltirken, bu modellerin yetersizliğiyle birlikte yapısalcılığa ve Marksizme başvurarak yeni bir yönelim gösterdi. Kültürel pratiklerin göreceli özerkliği öne çıkarıldı, kültürel sistemlerin "ne" olduğundan "nasıl" olduğuna doğru vurgusu değişti (Hall, 1980: 20-24).

koyarak gelişme gösterdi⁶ (Blundell, Shepherd ve Taylor, 1993: 2-3). Yani anlam ve ideoloji konusu, indirgemeci olmayan bir biçimde⁷ birbiriyle bağlantılı kılınmaya çalışıldı. İdeolojiyi, alt yapı-üst yapı metaforuyla kabaca kavramak yerine, toplumsal yapının görece özerk bir kertesini olarak görmesi dolayısıyla başlangıçta açıkça Althusserci bir etki altında olan Kültürel Çalışmalar, kültürün ve ideolojinin özgünlüğünü ve indirgenemezliğini hep vurguluyordu. Bu indirgenemezlik düşüncesi, ekonomik, politik ve ideolojik kerteler arası belirlenim ilişkisinin, herhangi bir tarihsel anda nasıl kurulacağını öngörülemezliğine dair gevşek determinist bir anlayışla birlikte, ideoloji-kültür ekseninde anlamın kuruluşu sorununun merkezileşmesine yol açtı. Yani Kültürel Çalışmalar, endüstriyel toplumlarda anlamların ortaya çıkışı ve dolaşımı ile ilgileniyordu. Toplumsal yapı denilen şeyi de, kültürün⁸ ve ideolojinin ürettiği anlamların yeri olarak görüyordu (Fiske, 1987: 254-255).

1970'lerde kültürel ve ideolojik pratiklere ve bunların diğer toplumsal pratiklerle ilişkisine yönelik ilginin güçlenmesiyle, medya metinleri ve özellikle haberler de, anlamın toplumsal olarak üretildiği metinsel yerlerin en önde gelen örnekleri olarak yoğun bir merakla ele alınmaya başlandı. Haberde anlam nasıl oluşuyordu? Anlamın oluşumunda kültürün maddi temelini verdiği öncelik, Marksizmden güç alan Kültürel Çalışmalar'ı fenomenolojistlerden ayırıyordu. Fenomenolojistler, başta Schutz olmak üzere, Weber'in "anlam inşası"na toplumsal bir boyut vermeye çalışıyorlardı. Kültürel Çalışmalar ise, Hall'in belirttiği gibi (1985), bir kültürel sistemde anlamlandırma yoluyla anlamın inşasının, bir kültürü oluşturan binlerce söylemin egemen yorumları üzerine

7 "İndirgemeci olmayan biçimde" ifadesiyle, klasik Marksizmden yaygın biçimde kavrandığı şekliyle "egemen fikirlerin, her çağda egemen sınıfın fikirleri olduğu"; ve egemenliğin de üretim ilişkileriyle ve üretim araçlarına sahiplikle bağlantılı kılınmasıyla yetinilen bir çerçevenin dışında olan bir anlayışı genel olarak kast ediyorum.

8 Bu yaklaşım çerçevesinde kültür terimi, hümanist veya estetik değil, daima politik bir vurguyla kullanılmıştır. Kültür, toplumsal deneyimin bütün anlamlarını kuşatan bir endüstriyel toplum içinde yaşama tarzı olarak ele alınmıştır (Fiske, 1987: 254). Kültür, ideolojiktir; ancak bu yaklaşımda ideoloji de klasik Marksizmden bir yanlış bilinçlilik hali olarak kavranmamaktadır. Tıpkı ideoloji gibi kültür de, Kültürel Çalışmalar içerisinde, görece güce sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki sürekli ve dinamik bir mücadele alanı olarak görülür.

bir mücadeleyi kapsadığını söylüyorlardı. Mücadele, belirli egemen grupların kendi kısmi çıkarlarını, rakip grupların dünya görüşleri içerisinde çerçevelemeye ve evrenselleştirmeye çalışmalarından kaynaklanıyordu. Yani anlamdan söz ederken, onun, mevcut egemenlik ilişkilerinin üzerinde ve çevresinde inşa edildiğinden de söz etmek gerekiyordu. İktidarın derin yapısı ile bağlantılı kılınmayan bir "anlam inşası" nosyonu, Kültürel Çalışmalar tarafından toplumsal alanı kavramak bakımından hiçbir zaman yeterince açıklayıcı bulunmamıştır (Mumby, 1989). Anlam inşasının temel aktörleri de, toplumsal güç ilişkilerine yerleşik olan (ırk, cinsiyet, sınıf vb...güç ilişkileri boyunca varolmaya çalışan) kesimler olarak ele alınmıştır.

Hall'un dediği gibi "yapısalcılık, Kültürel Çalışmalar'ı, anlamlandırmanın maddi koşullarını ve bu koşulların zorunlu belirleyicilerini düşünmeye zorluyordu". Diğer taraftan Kültürel Çalışmalar'ı etkileyen bir başka yönelim de tarihsicilik (historicism) olmuştur. Kültürel Çalışmalar'ın tarihsiciliği, Gramsci'ye başvurulmasından kaynaklanmaktadır. İdeolojinin gerçekliğini tarihsel olarak gerçekleşmesinde gören Gramsci düşüncesinin hegemonya kavramı, bir toplumun yaşamında tikel, geçici ve tarihsel olarak özgül momentlerin de, başatlık ilişkilerinin inşa edilip sürdürülmesine katkısı olduğunu gündeme getiriyordu. Gramsci'nin tarihsel özgüllük üzerine vurgusuyla Kültürel Çalışmalar, yapısalcılık çerçevesinde dile getirilen soyutluğun daha somut tarihsel bir düzeyinde çalışabilme olanağına kavuşuyordu. İdeolojinin de, ideolojik formasyonların altında yatan kendilik (self) denilen şeyin de, çelişkili bir özne ve toplumsal inşa olduğunu söylüyordu (Hall, 1996: 440). Yani Gramsci'nin hegemonya ve ortak duyunun inşası nosyonları, çelişki ve özgüllüğü, kültürel pratiklerin incelenmesinde devreye sokmaya elveriyordu. Bir toplumsal formasyondaki nesnel ilişkilerin, eğilimlerin ve sınırlılıkların "zorunluluğun çelikten kanunu" olarak soyutlanmasından kaynaklanan indirgemecilik eğilimi, Marksizm'de çoğu kez öznenin sınırlılıklarının ve belirlenmişliklerinin düşünülmesinde karamsar bir manzara çiziyordu. Oysa Hall'un yorumladığı biçimiyle Gramsci için zorunluluğun kanunları, ancak tarihsel güçlerin harekete geçeceği zemini ve bir olasılıklar ufkunu tanımlama anlamında bir belirleyiciliğe sahipti (Hall, 1996: 422). Toplumsal mücadelede neyin ne olacağına geçici belirlenimi, ancak hegemonyanın kuru-

luşu anında söz konusu olacaktı. İdeolojik karmaşıklığı ve toplumsal formasyonun çelişkili oluşumunu gözettiği ölçüde Gramsci, insanı da çelişkili bir özne ve toplumsal bir inşa olarak görmekteydi. Gramsci'de beliren ve öznenin oluşumunu da tarihsel özgülüğü içinde görmeye dönük bu yaklaşım, doğumundan önce bile zaten her zaman yapıya tâbi kılınan, yaşantısı yapı tarafından önceden belirlenen bir özne anlayışı ile uyuşmamaktaydı. Hem Althusser'in yapısalcılığının hem de Gramsci'nin tarihsiciliğinin kendine özgü bir birlikteliğini sağlama çabası olarak Kültürel Çalışmalar'da, anlamın ve öznenin toplumsal inşası nosyonu dikkatlice geliştirilmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde özne-yapı ilişkisi mekanik biçimde belirlenmiş değildir; bir olasılıklar ufkunun harekete geçirilmesi olarak kavranmaktadır.

Althusser yapısalcılığı ile Gramsci tarihsiciliğinin etkisi altında, Kültürel Çalışmalar ideolojisi ve anlamın toplumsal boyutunu öne çıkarırken, ideolojisi dil içerisinden inşa edilen (eklemlenen) ancak dille denk olmayan bir tarzda kavnyorlardı. Aslında ideoloji ve anlam ile ilgili sorunlar, dil ile gerçeklik (reality) arasındaki bir karşılıklık sorunuydu. Dilin gerçekliği olduğu gibi yansıtan saydam bir araç değil; tarihle ve toplumsal ilişkilerin temsilleriyle bağlantılı maddi bir pratik olduğunun düşünülmeyle başlanmasıyla, dili kullanan birey de bu maddi sürecin bir parçası olarak görülmeye başlandı. Anlam inşasının inşacıları olarak öznenin, bu inşa sürecinin nasıl gerçekleşeceğini ilkelerini önceden veren toplumsal yapı ile ilişkisi, daha incelikli ele alınmaya başlandı. Bu konu, aslında bireysel eylem ile toplumsalın yapılanmışlığından kaynaklanan sonuç arasındaki bağlantının nasıl kurulacağı gibi toplumsal kuramın en temel sorularından biriyle bağlantılıydı. Yani özne ve öznenin özerkliği sorunuyla... Hem toplum tarafından üretilen hem de toplumu değiştirmek veya desteklemek üzere harekete geçen bir özneyi varsayarak Marksizmin içine düştüğü kriz (Coward ve Ellis, 1985: 114), dilin ve anlamlandırmanın maddi bir pratik⁹ olarak diğer pratiklerin oluşturduğu listeye dahil edilmesiyle aşılmaya çalışılmıştır. Althusser'den itibaren, insan öznenin nasıl oluştuğu sorusunu açıklamakta,

9 Pratik terimini, Coward ve Ellis'in belirttiği gibi, toplumsal formasyonun üretildiği ve dönüştürüldüğü belirli bir üretici etkinliği anlatmak üzere kullanıyorum. Marksist düşüncede üretim tarzı için ekonomik, politik ve ideolojik pratikler dikkate alınmış (Coward ve Ellis, 1985: 117).

ideolojik pratik önemli bir çıkış noktası sağlamaya başlamıştır. İdeoloji, bir düşünsel temsil pratiği ve bu temsil için inşa edilmiş öznenen meydana gelmektedir. Bu, özgül bir pratiktir: "Bireyle-ri, kendi merdiven basamaklarına, 'hakları olan yerlerine' koymak suretiyle, konumlarına yerleştirir." (Coward ve Ellis, 1985: 130). Yani özne, kendisini kendi etkinliklerinin temeli zannederek, bir "yanlış tanıma"¹⁰ ile oluşturur. Böylece ideoloji, bireyi, yapının merkezine koyarak ve özneyi ideolojik anlamların gerçekleştiği yer hâline getirerek işler (Coward ve Ellis, 1985: 135). Bunun anlamı, öznenin kendi etkinliğinden ve etkinliğinin sonuçlarından sorumlu gibi, hareketlerinin başlatıcısı gibi görünmesidir. Böylece esasında çelişkiden ve çelişki içinde oluşan birey, tutarlı bir öznellik, hayali bir bütünlük olarak toplumsal yapılara tâbi kılınır.

Kültürel Çalışmalar yaklaşımında, ideolojinin, toplumsal anlamın oluşturucusu olarak bir öznenin inşa edilmesine yönelik olduğu vurgusu, onun bazı aygıtlarda somut hâle gelişinin incelenmesini olanaklı kılmıştır. Bu aygıtların başında, kitle iletişim araçları gelmektedir. Kitle iletişim araçları, yani medya, belirli türden güç ilişkilerinin yeniden üretimi için hangi anlamların ve dolayısıyla da hangi öznelliklerin inşa edildiğini analiz etmeye olanak sağlayan alanlar olarak yoğun ilgiye mazhar olmuştur, olmaktadır. Suç haberlerinden ruhsal hastalıklarla ilgili haberlere; alkoliklerle ilgili olanlardan kitle gösterilerinin haberlerine; AIDS'ten sokak soyguncularına ve uyuşturucu kullananlara; pop festivallerinden ırk çatışmalarına ve işçi eylemlerine kadar bir dolu toplumsal soruna ilişkin hangi anlamların nasıl kurulduğu ve bu anlamlar boyunca inşa edilen öznenin kim olduğu çözümlenmiştir. Kısacası anlamın ve toplumsal gerçekliğin inşası meselesi, belirli temsillerin üretimi ve bu temsiller boyunca da belirli türden öznelliklerin inşası ile içsel olarak bağlantılı görülmüştür. Bütün bu inşaların, toplumsal iktidar(lar)ın kuruluşunu nasıl olanaklı kılabilirdiği değerlendirmeye alınmıştır.

Dikkat edilmesi gereken nokta, kökenini Marksizmde bulan Kültürel Çalışmalar'ın inşacı yaklaşımı ile fenomenolojinin inşacılığı-

10 Yanlış tanıma, Althusser'in, "öznelerin ve Öznenin karşılıklı tanınması, öznelerin birbirini tanınması ve sonuçta öznenin kendisini tanınması" olarak karakterize ettiği bir tanıma üzerinde temellenir (Althusser, 1971: 168). Bu tanıma içinde özne, işgal ettiği yere kendisini yerleştiren belirleyicileri unuttur.

nın farklı olduğudur. Bu alt bölümde, Kültürel Çalışmalar'daki "inşacı" kavrayışın ontolojik statüsünün maddi olduğunu ve çözümlenmelerin de hep bu maddilik önkabulünden hareketle gerçekleştirildiğine bir miktar değindik. Fenomenolojik yaklaşımda inşacılık ise, farklı bir ontolojik statüye dayalıdır. Türkiye'de yapılan haber analizlerinde "haber (toplumsal) gerçekliği inşa eder" önermesinin kullanılmasına rağmen, araştırmacıların böylesi bir farklılığın ayırında olup olmadıkları ciddi bir soru işaretidir. Bu farklılık göz ardı edildiği ölçüde de "toplumsal gerçekliğin inşası" önermesini, haberle bağlantılandırmak olanaksızlaşmakta hatta "gereksizleşmektedir". Bu olanaksızlığın aşılması yönünde sınırlı bir katkı da olsa aşağıda, inşacılığın ontolojik statüsüne dair teorik konuları işaret edecek genel bir çerçeve verilmeye çalışılacaktır.

Fenomenolojik Yaklaşımda Gerçeklik: Hegel ve Husserl

Düşünce ile gerçeklik (reality) arasındaki ilişkinin ne olduğu sorunu, yüzyıllardır felsefeyi de toplumsal kuramı da meşgul etmiş, etmeye devam eden bir sorundur. Bu soruna dair bilinen iki temel konum bulunmaktadır: Düşüncelerin, gerçekliğin yansıması olduğunu söyleyen görüş, ki maddecilik olarak bilinir; ve gerçekliğin düşüncelerin yansıması olduğunu söyleyen görüş, idealizm olarak bilinir. İçinde yaşadığımız, gündelik etkinliklerimizi gerçekleştirdiğimiz bu dünyanın, ontolojik yani varoluşsal statüsü, esasında insanın kendi varoluşsal statüsü meselesiyle iç içe geçmiştir. Bu çok derin ve kapsamlı mesele, bu dünyadaki varlığı boyunca hep bir "anlam" arayışını insanın kendi gündeminde tutmasına da yol açmaktadır. Bu kadar çetrefilli bir soruna, yani gerçeklik ile düşünce arasındaki, madde ile tin (mind) arasındaki ilişkinin kavranması sorununa, bu yazının amacıyla ilgili sınırlılıklardan dolayı, fenomenolojik yaklaşım içerisinden geliştirilen yanıt bizi ilgilendirmektedir. Nihayetinde odağımız, habere fenomenolojik bakış nasıl bir şeydir, onu kavramaya çalışmaktan ibaret...

Fenomenoloji (görüngü bilim), şeylerin bize görünme tarzlarının çalışıldığı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, duyularla algılanabilenin, bilinçte kendini gösterenin, duvulara verilen sevin 'ne'liğini çalış-

şır. Fichte'ye göre "ben"nin etkinliğinin bir ürünü olan fenomen, Hegel'de bilincin diyalektik gelişmesi içinde geçirdiği evrelerin ortaya konuluşudur. Öz, kendini fenomen olarak gösterir, açım-lar. Düşünme de, 'öz'ün görünmesidir. Husserl'de ise fenomen, nesnenin bilince olduğu gibi görünmesidir (Bozkurt, 1995: 50-52). Yani fenomenoloji, bilinç ile nesne arasındaki ilişkinin 'ne'li-ğini soruşturmaktadır.

Hegel, bu soruşturmayı yaparken, bilincin ya da Tin'in dünyayı bilmek için ilerleyişini çalışır. Bilincin, kendisini bilebilmek için farklı bilinç biçimlerini aşama aşama geçerek daha gelişkin bi-linç biçimlerine doğru yöneldiği bu ilerleyiş, Tin'in kendini kendi karşısına koyması anlamına gelmektedir. Tin yahut bilinç, dolay-sızlığı (immediated) içinde kendinin bilgisine vakıf olamadığın-dan, kendisinin bilgisini edinmek için uzun bir yolculuğa çık-maktadır adeta (Dursun, 2004: 184-185). Bu yolculukla bilinç, kendi içeriğini, kendinin bilgisini, öteki (other) olmada, saf ola-rak kendini tanıyarak kazanmaktadır. Duyusal ve algılanan dün-ya olarak deneyimlediği(miz) şey, esasında, bilincin (Tin'in) kendi hakikatini edinmek için karşısına kendisini koyması ve dolayım-lanmış (mediated) bir bilinç hâline gelmesi için diyalektik ilke üzerinden gerçekleştirdiği bir hareketin sonucudur. Hegel siste-minde dolayimsız ve belirlenimsiz varlığın, dolayımlanmış ve be-lirlenimli (yani içerik kazanmış) bir varlık hâline gelebilmesi için, bir 'öteki'ne gönderme yapması gerekmektedir. Bu gönderme, yani bir öteki ile ilişki kurma hareketi, olumsuzlamadır (negati-on).

Bilincin ilerlemesi, kendisini fenomenal bir 'dış dünya' olarak açım-lamasıdır. Yani belirlenimli bir varlık hâline gelerek soyutluk-tan somuta doğru açım-lanmasıdır¹¹. Açım-lanmanın aşamaları-na karşılık gelen her bilinç biçimi, bilincin dış bir refleksiyonla kendi türeyiş momentlerine bakmasıyla gerçekleşmektedir. Ref-leksiyon (düşünüm), türeyiş boyunca iki şeyden birinin olumsuz-lanan ve karşınının da gerçeklik (realite) olarak belirlenmesine yol açmaktadır. Böylelikle bilinç/Tin, kendisini bilebilmek için ken-dinden başka bir nesneye ihtiyaç duyduğunu; yani duyusal ola-rak algılanan dünyadan gelen bir refleksiyona (düşünümselliğe)

¹¹ Bu açım-lanmanın başlangıcında bilinç/Tin 'bir' (one) değil, kendisini iki olarak

ihtiyacı olduğunu fark ederek, kendilik bilinci (self consciousness) hâline gelebilmektedir. Daha da önemlisi, bilinç, aynı zamanda, bu düşünümselliğin (refleksiyon), sorguladığı duyuşal gerçekliğin kurucusu olduğunu da keşfetmektedir (Dursun, 2004: 187). Bilincin ilerleyişi, hakiki bilmenin gerçekleştiği ana (moment) kadar sürecektir. Hakiki bilme ise, duyuşal dünyanın ve algılanan gerçekliğin dışsallığının, bilincin kendisiyle özsel ve zorunlu bir ilişki içinde olduğunun bilinç/Tin tarafından farkına varıldığında gerçekleşecektir.

Husserl fenomenolojisinde de görünüş ile öz arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki bilinebilir ve ulaşılabilir bir ilişkidir. Husserl, fenomenolojiyi “hakiki başlangıçların, kökenlerin bilimi” ve “bilginin ne’liğine ilişkin genel öz öğretisi” olarak tarif eder (Husserl, 1997: 18, 34). Husserl’e göre sadece karşımızda duran ve yalnızca görülmeyi bekleyen şeylerden söz etmenin hiçbir anlamı yoktur. Şeyler, bir fındık kabuğu veya vazanın içinde bir şeyin bulunması gibi, yaşantıların içinde bulunmazlar; onlar bu yaşantılarda kurulurlar: “Şeylerin verilmiş olması, onların fenomenlerde ortaya konulması, tasarımılanmasıdır” (Husserl, 1997: 42, 28). Husserl, varlık ve bilme arasındaki bağlantıyı, nesnenin bilgide kurulduğu bir bağlantı olarak görür. Nesneyi nasılsa öyle görmek, özleri, yani bir şeyi neyse o yapan şeyi görmektir. Husserl, şeylerin kaynağı ve başlangıcı olarak Ben’i görür. Ben (ya da ego), gerçek dünya için temeldir; nesnel gerçekliklerin temeli, Ben’dir. Bu dünya, insan Ben’inin anlam verme özelliği olmadan kurulamayacak bir dünyadır. Öyleyse bilgi, yalnız ve yalnız insanın bilgisidir; insan zihninin formlarına bağlıdır (Husserl, 1997: 51). O’na göre saf fenomenin görülmesinde nesne, bilginin “bilincin” dışında değildir.

Görünüşler olarak bilince verilenin özünü aramak, olgusal niteliklerinden arındırılan bilince dönerek yapılabilir. Husserl’de özleri görmek, bilince verileni görmektir. Bilince verilene dönebilmek için, fenomenolojik indirgeme yöntemini geliştirmiştir. Bu yöntemle saf özlere ulaşabilmek için, öncelikle “doğal tavr alma”nın araç içine alınması (epoka), bir yana bırakılması gerekmektedir. Doğal tavr alma, içinde yaşadığımız dünyanın, benim dışımda, benim ona ilişkin söylediklerimden bağımsız bir gerçeklik olarak varolduğu düşüncesidir (Husserl’den aktaran Tepe, 1997: 19).

Fenomenolojik indirgeme, bu doğal tavrı almayı köklü bir biçimde değiştirmeye yöneliktir. Öncelikle dünyanın varlığı ayrıç içine alınır, bir yana bırakılır; dünyanın varlığına ilişkin yargı vermekten geri durulur. Bu dünyaya ilişkin her türlü varlık inancı ayrıç içine alınır ki bu işlem, esasen dünyanın varlığının yadsınması değildir. Mevcut dünyanın varlığından kuşku duymak da değildir. Yapılan işlem, yani hem dünyanın hem de kendi Ben'im in ayrıç içine alınması, bir yana bırakılması sonrasında geriye bir artık (residuum) kalır. Bu yeni varlık alanı, 'saf bilinç'in oluşturduğu bir varlık alanıdır. Fenomenolojinin araştırma alanı da işte bu saf bilinçtir, saf Ben'dir (Husserl, 1997). Saf Ben, her yaşantıda aynı kalan şeydir. Her şey değişse bile, aynı kalandır. Hiçbir gerçek (real) varlık, bilincin varlığı için zorunlu değildir. Tepe'nin özetlediği gibi Husserl'e göre saf bilinç alanında objeleştirilen nesnelere, yaşantı akışının öğeleri olarak bulunurlar; yani varolan olarak ortaya çıkabilecek her şey, varlıksal anlamını ve geçerliliğini yönelimsel olduğu varsayılan bilinç yaşantısından alır (1997: 21). Kısacası bilincin anlam vermesiyle tüm varlık, bilinçte yeniden anlam kazanmakta yani kurulmaktadır (constitue) (Husserl, 1997:100). Ben bilinci, ancak refleksiyonla (düşünümsellik) görüneni kendisine nesne kılmaktadır.

Toplumsal Kuram ve Gerçekliğin İnşası

Bilinç ve varlık, bilinç ve gerçeklik arasındaki ilişkinin fenomenolojik kavranışı, kuşku taşımayan bir verilmişlikle yaşantıladığımız şeylerde değişmeyen, hep aynı kalanın peşindedir. Apaçık olarak bilincimize verilmişliğin, apaçık görünmenin kendisi, en kesin anlamda bilgidir. Bu bilgi, nesneyi kuran bir bilgidir. Bu bilginin özüne ve bilgi ile bilgi nesnesinin karşılıklı ilişkisinin anlamına, bilinçten ve bilince verilmişliklerden yola çıkılarak gidilebilir. Bu felsefi açılım, toplumsal kuramda, dahil olduğumuz toplumsal yaşam dünyasının, tutarlı bir bütün olarak ve orada halihazırda bir dünya olarak nasıl oluştuğunu anlama girişimlerine zemin sağlar. Toplumsal dünya nasıl yapılanmaktadır? İnsan eylemi, toplumsal dünyanın biçimlenmesini ne ölçüde belirlemektedir? Ya toplumsal dünya, insan eylemlerini ne ölçüde belirlemektedir? Aktörlerin bireysel eylemlerinin yönünü ne belirler? Toplumsal bilinç ile öznel bilinç arasındaki etkileşim nasıl tasarlanabilir? Gündelik yaşam, verili ve apaçık görünen toplumsal yaşam dün-

yası, bireysel ve toplumsal bilinci şekillendiren en önemli gerçeklik midir? Sorular çeşitlendirilebilir. Ancak hepsi de, toplumsal gerçeklik içinde var olmaya çabalayan insanın, bu gerçeklikle ilişkisini tasarlamaya dönük bir arayışa işaret etmektedir.

Fenomenolojik kuramda toplumsal gerçeklik¹² ve insan arasındaki ilişki, bilişin (cognition) bir sonucudur. Toplumsal olgular, fenomenolojide, tam da bilişsel kapasitelerimizin bir ürünü olarak görülür. Ve toplumsal gerçeklik de, bizim ona dair konuşmalarımız veya düşünme tarzımız tarafından meydana getirilmektedir. Bu gerçekliğin doğasının ne olduğuna dair uzlaşmalarımız ve onu anlamaya yönelik kullandığımız kavramlar sayesinde toplumsal gerçeklik oluşur. Bu oluşmaya, inşa (construction) denir (Collin, 1997: 3).

Toplumsal kuramda inşacılık, günlük yaşam dünyasının en önemli gerçeklik olduğunu vurgulamaktadır. Günlük yaşamı içinde toplumsal failer tarafından üretilen anlamlar, toplumsal olguları yaratmaktadır; ancak bu olguların, failerin içi (internal) ile herhangi bir bağa sahip olması gereklidir. Bu bağ, yönelimsellikte kurulur. Öyleyse toplumsal gerçeklik inşasının ilk ve zorunlu koşulu, yönelimseliktir (intentionality). Bu yönelimsellik, hem bireysel ve hem de toplumsaldır. İnsanın (tek veya kolektif olarak) onu kuşatan dünyaya doğru, düşüncesiyle, arzularıyla, iradesiyle yönelmesi, insanı cansız doğadan ayıran özelliğidir. Bu yönelimsellikte birlikte insan, gündelik olguları da "gerçek" olarak bilir ve öyle ele alır.

İnşacı konumlar arasında belirli farklar vardır: İlk ve geleneksel konum, bireysel insan gerçeğinin toplumsal gerçekten önce geldiğini söyleyen ve toplumsal gerçeğin kaynağını bireysel gerçekte gören inşacı konumdur. İkincisi ise, toplumsal gerçeğin bireysel gerçekten önce geldiğini söyleyen ve toplumsal alanın somutlaşmış hâlini, herhangi bir bireysel eyleme indirgenemez bulan inşacı konumdur (Collin, 1997: 8). Toplumsal alan ile bireysel düzey arasında hangisinin diğerinin kaynağı olduğuna dair bu ayrışma, bir köken sorunu olduğu kadar; tikel (individual) ile tümel (holistic) olanın karşıtlığı sorunudur da. Bu noktada bireysel veya toplumsal gerçekten herhangi birinin öncel gerçekliğini

12 Toplumsal sözcüğünü, ortak veya kolektif anlamında kullanıyorum.

yadsımak, onun varolmadığını söylemek değildir; onun (bireysel veya toplumsal olanın) ontolojik bir ayrıcalığı olmadığını söylemektir. Diğer önemli bir nokta, hangisi diğerinin kaynağı olarak görülürse görülsün, inşacı tez, toplumsal gerçekliğin doğasını, toplumsal gelişmeler ve değişimler tarafından değiştirilemez olarak görür. Yani toplumsal gerçekliğin inşa tarzı, ilkesi ve mantığı, kültürden kültüre, çağdan çağa, toplumsal topluma değişen bir şey değildir. İnşacılık, insanın kendisinde değişmeyen, aynı kalan şeyin, 'öz'ün (essence) derdindedir.

Bir başka ve daha can alıcı ayrım, inşacılığın dar ve geniş anlamda kavranışları arasında gelişmiştir. Geniş anlamda inşacılık, gerçekliği, bilişsel etkinliklerimizin nesnesi olarak meydana getirdiğimizi söyler. Bu konunun zayıflığı, toplumsal gerçekliğin doğmasına neyin neden olduğu konusunda yani kaynak konusunda yeterli açıklama vermediğinden, belirlenim sorununu çözemesidir. Dar anlamda inşacılık ise, toplumsal olgulara özgü nitelikler öncülüne dayanır. Collin'in daha vaatkar olduğunu söylediği bu ikinci konumda (Collin, 1997: 21), toplumsal gerçeklik bütün insan eylemlerini kuşatmaktadır. Eylemlerin, insanın bedeni dış varlığına eşlik eden iç anlamlara sahip olması ölçüsünde belirmesi; ve belirli toplumsal uzlaşımların sunduğu düzenli biçimlere göre belirmesi, toplumsal gerçekliğin kaynağının ne olduğu konusunda dar anlamda inşacı görüşün iki önemli açıklayıcı noktasıdır.

Fenomenolojinin temeli olan inşacı ilkeler, insan faillerinin toplumsal olguları şekillendirirken, onu nasıl tarif edeceklerine dair fikir birliğine vararak bu şekillendirmeyi yapabildiğini söyler. Ancak bu bir yanlış anlama riski doğurur: Toplumsal olguların veya gerçekliğin inşa edildiğini söylemek, onların ortaya çıkışında toplumsal faillerin (insanların) herhangi bir özgürlüğe sahip olduğunu söylemek anlamına gelmez. Tam aksine, olguları doğuran her fikir birliği, uzlaşımaya dayalıdır. Uzlaşım dışında kalan hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla da toplumsal olguların kaynağı, gündelik yaşantısını süren insanların, ortak eylemler dünyasını tanımlama tarzıdır. Böylelikle içinde yaşadığımız dünya, sıradan insanların uzlaşımaya dayalı bilişsel çabalarının bir sonucu olarak görülür (Collin, 1997: 14). Ancak bu görüş, bu dünyanın fiziksel olarak bir gerçekliğe sahip olmadığı anlamına gelmez: fiziksel

gerçekliğin, ontolojik bir ayrıcalığa sahip olmadığı anlamına gelir. Yine bu görüş, inşacılığın, varolan dünyanın kuruluşunda nedensel bir ilkeye sahip olmadığı, kendi ilkeleri ve mekanizması işbaşında olan bir süreç olduğu anlamına da gelmez. Yani nedensellik ile inşacılık, birbirinin karşıtı değildir. Ancak aralarında bir ayırım vardır. İnsan, elbette ki, eylemleri aracılığıyla kendi dünyanın yaratıcısıdır. Ancak bu bize, Collin'e göre, sadece şeylerin dış görünüşüne dair bir fikir verir: "Dünyanın dış dönüşümleri, insan düşünceleri, planları ve arzuları nedeniyledir. İnsan dünyayı, zihinsel tasarımlarına göre dönüştürür" (Collin, 1997: 16). Kolaylıkla farkedileceği gibi, bu yaklaşımda düşünce ve gerçeklik arasındaki nedensel ilişki, insan eylemi dolayısıyla kurulmaktadır ve gerçeklik bir sonuç olarak belirmektedir.

İnşacılık, toplumsal inşa evreninin, gerçeğin (real) tamamını içerdiğine, toplumsal inşa dışında bir şey olmadığına inanmaya başladıklarında özcü bir konuma düşmekle eleştirilir (Stavrakakis, 1999: 66). Toplumsal inşacı, bu özü, yani inşayı mümkün kılan ilkeyi bilmeyi talep etmektedir ve bu da özcü olmakla eleştirilmesine yol açmaktadır. Stavrakakis, inşacılığı paradoksal bulmaktadır: "İnşacı, bir yandan herşeyi inşa düzeyine indirger, öte yandan inşanın dışında bir meta dilsel konum işgal eder." İnşacı, kendi konumunun da bir inşaya indirgenmesine karşı çıkmaktadır. İnşacı, özcülükten kurtulmak için, gerçeklik inşalarının üretimini inşaya dışsal bir şeyle ilişkilendirmeye çalışabilir. Yani bir dış/dışarı (exteriority), gerçekliğin toplumsal inşasını yöneten nedeni değerlendirmek için gereklidir. Bu dış/dışarı, gerçekliğin yeni inşalarını harekete geçiren kurucu bir dışarıdır. İnşacılık yaklaşımındaki özcülüğü her ne kadar Stavrakakis büyük bir tehlike gibi görse de, fenomenolojik inşacı görüş, yukarıda Hegel ve Husserl'de varolan ve ana hatları verilen felsefi çerçeveye dayandığı ölçüde, bizatihi böyle bir özcülüğe yönelmektedir. Görünüşlerin ardındaki özlerin bilinebileceğine yönelik bir ilgi, inşacılığın fenomenolojik yaklaşımına güç vermektedir. 'Öz' fikri kaçınılması zorunlu olan bir mesele değil, zaten bilinmeye çalışılan, çalışılması gereken bir kendilik olarak ele alınmaktadır.

Toplumsal inşacı görüşün önde gelen isimleri Berger-Luckmann ile Alfred Schutz'dur. Husserl'den ödünç aldığı yaşam dünyası (Lebenswelt) terimi ile Schutz, anlamın oluşumunda iç ve dış

bağlar ayrımını ortadan kaldırmaktadır. Schutz'a göre yaşam dünyası, "kültürü ve toplumu deneyimleyen ve onların nesnelere karşı bir tutum takınan hemcinslerimiz arasında insanlar olarak, bu insanlar tarafından etkilendiğimiz ve bu insanları etkilediğimiz doğal davranış demektir" (aktaran Leledakis, 1995: 59). Yani yaşam dünyası "insan eyleminin sağduyusal yorumu ve ilk düzeyidir". Bireysel eyleme kılavuzluk eden toplumsal, yaşam dünyası biçiminde tutarlı bir bütün olarak zaten oradadır. Schutz, bu yaşam dünyası içinde toplumsal failerin bilişsel süreçlerinin tipleştirme (typification) merkezinde işlediğini söylemektedir. Yüzyüze iletişimin ayrıcalıklı alanından başka, özne, azalan somutlukların bir döngüsü içindedir. Toplumsal gerçeklik öznenin çevresinde örgütlenmiştir. Zaman, mekan veya kişisel bağlılık boyutlarından uzak bu alanda (toplumsal gerçeklik alanı), özne, kendi tikelliğini (individuality) bütünüyle hissedemez. Toplumsal gerçeklik alanını genel tiplerin temsilleri olarak kavrar. Schutz'a göre tipler ve tipleştirme, toplumsal etkileşimi içinde öznenin Öteki ile dolaysız deneyimlerinden kaynaklanan soyutlamalardır. Bu soyutlamalar, yani tip kavramlar, insanlara toplumsal etkileşimlerinde nasıl davranacaklarını (tıpkı roller ve normlar gibi) dikte ederler. Uyumlu ve düzgün bir toplumsal etkileşim, yani toplumsal düzen, tipleştirme sayesinde gerçekleşebilir (Collin, 1997: 28-29).

Anlam oluşumunda iç ve dış bağlar ayrımı, Berger ve Luckmann'da sürdürülmektedir (Collin, 1997: 128-129). Berger ve Luckmann, insan gerçekliğinin toplumsal olarak inşa edilmiş bir gerçeklik olduğunu söylerler (Berger ve Luckmann, 1968: 84). Onların bakış açısında, fiziksel dünyanın varlığına dair herhangi bir soru işareti yer almaz. Bu kuramcılar, içine doğduğumuz ve rili dünya ile günlük etkileşimlerimizin örgütlenmesi boyunca şekillendirdiğimiz dünya arasında bir ayrım koyarlar (aktaran Tuchman, 1978:195). Ancak Peter Winch daha da ileri giderek, toplumsal ilişkilerin, insanların gerçeklik hakkındaki düşüncelerinin ifadeleri (expressions of ideas) olduğu söylemektedir (aktaran, Collin, 1997: 5).

Berger ve Luckmann'a göre gündelik yaşamın gerçekliği, en önemli gerçekliktir (basitçe oradadır) ve nesnelleştirme (objectivisation) ile sağlanır. Nesnelleştirmenin en önemli boyutu ise an-

lanlandırmadır, yani işaretlerin insanlar tarafından üretilmesidir (Berger-Luckmann, 1967: 35). Günlük yaşamın pratik nesnelleştirimi, öncelikle dilsel anlamlandırma ile sürdürülür. Berger-Luckmann, dilin bu özelliğini anlatırken "...dil benim özneliğimi sadece konuştuğum kişiye değil bana da daha gerçek kılar" diyerek, dilin ve bütün işaret sistemlerinin esasen insanın kendisini tanımak üzere ama insanlar arası ilişkilerle geliştirildiğini vurgulamaktadırlar (Berger-Luckmann, 1967: 38). Dil, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin de ve bu gerçekliğin sağduyusal (commonsense) kavranışının da kurucusudur. Ancak toplumsal anlamlar ve gerçeklik, kurumsal mekanizmalarda nesnelleştirilmektedir. Örgütsel kurallar ve prosedürler, bu anlamları haklılaştırmakta, meşrulaştırmaktadır. Kısacası toplumsal anlamlar ve gerçeklik, yapılanmıştır. Bu yapılanmayla, toplumsal olgular (facts) inşa edilirler. Ve toplumsal düzen de paylaşılan bu inşa etkinliğine ve anlamlara bağlıdır.

Toplumsal Bir Refleksiyon (Düşünümsellik) Olarak Haber

Peki Hegel-Husserl'den Berger-Luckmann ve Schutz'a uzanan bu düşünce çizgisi haber bakımından ne anlama gelmektedir? Bilincin kendisini bilebilmek için bir dolayımleme etkinliği içine girmesi; kaynağını olumsuzlamaya borçlu olan bu dolayımleme etkinliği sonucu karşısına kendisi koyarak 'ötekiyle' ama esasında kendiyile düşünümsel (refleksive) bir ilişki içine girmesi; bu düşünümsellelikle birlikte bilincin bir fenomenal dünya hâlinde açılanması; kendi farkındalığını ve kendilik bilincini kazanmak için farklı bilinç aşamalarını geçmesine rağmen, saf bilincin her yaşantıda aynı kalan ve değişmeyen bir öze sahip olması; fenomenal dünyada doğal bir tavır alışla ve verili olarak bilincin deneyimlediği her şeyin esasen yine bilincin inşa edici bir pratiğine denk gelmesi; bu inşa edici pratikle bilincin fenomenal dünyanın değişkenliğine bir tutarlılık ve düzenlilik formu vermeye çalışması; bütün bu etkinliklerini gerçekleştirmesi boyunca bilincin toplumsal gerçekliği inşa etmesi ve inşa ettiği gerçekliğin içine demirleyerek kendisini tanınması....Bütün bunların haberle bağlantısı nasıl kurulabilir?

Geniş bir çerçeveye dayalı bu bakış açısını haberle bağlayan bir önermeyle elbette: Haber, toplumsal bir düşünümselliktir, reflek-

siyondur. Yani haber, toplumun, toplumsalın, kendi üzerine düşünümüdür. Toplumsalın, kendisini düşünümüdür. Toplumsal, kendisini yapılanmış bir kendilik (entity) olarak algılamasını, habere borçludur. Bizim toplum yada toplumsal dediğimiz özne, kendi bilincini, haber temsilleriyle (tikel temsillerle) edinmektedir.

Haberin, toplumun kendi üzerine düşünümselliği olduğu, toplumsalın kendi bilgisini edinebilmesinin bir yordamını sağladığı önermesi, fenomenolojinin "kendini ötekinde düşünen düşünce" görüşü hatırlandığında anlam kazanır. Haberlerde karşısına çıkan içeriklerle, toplum bir ilişkiye girer. Kazalar, ölüm haberleri, kavgalar, tartışmalar, aşklar, iktidar mücadeleleri, geçim derdi vb...konulu haberler insanlara içinde yaşadığı gerçekliğin değerlerini, değerleri tehdit edenleri, normal ve anormal olan arasındaki ayrımı, kabul edilebilir olan ile kabul edilemez olanlar arasındaki sınırları, gücün mübadele tarzlarını göstermektedir. Bu gösterimi, toplum kendisine yapmaktadır. Toplum, kendisine kendini göstermektedir. Toplum/toplumsal, ne olduğunu haber yoluyla "bilmektedir". Toplum/toplumsal, haber içeriklerinde karşısına çıkanları olumsuzladığı ölçüde, "bu ben/ biz değilim/z" diyerek yadsıdığı ölçüde kendisinin bilgisini edinmektedir. Haberde karşısına çıkan türlü türlü olumsuz içerik, toplumsala kendi pozitifitesini vermekte, toplumsalı olanaklı kılmaktadır. Ancak elbette haberde olumsuzladığından kaçınacağı anlamında değildir toplumsalın haberle ilişkisi. Kaçınmaya çalıştıkça yakalanaacağı ve yaklaşacağı bir dünyadır haberin dünyası.

Günlük yaşantımızda karşımıza çıkan haber akışı, yeryüzünde bir dolu olayın olup bittiğinin bilgisini vermektedir. Bu dünyaya dair bir bilgidir. Dünya bilgisidir. Bu dünya bilgisi bize ne(ler) demektir?

Haber, öncelikle bu dünyanın devinimini, hareketin varlığını ve sürekliliğini kanıtlayan, kanıtlamaya çalışan bir bilgidir. Yani haber, bize her şeyden önce bir zaman algısı vermektedir. Önce ve sonra arasında bir fark olduğunu tanıtlamaktadır. Modernist zaman anlayışını, yani çizgisel ve ilerlemeci zaman anlayışını güçlendirmektedir. Zamana ilişkin algısal müdahalesiyle, toplumsal gerçeklik algısını da belirlemektedir. Stig Hjarvard'ın yaptığı ve televizyon haberlerinin 1960'larla 1990'lardaki yapılanmalarına

dair bir karşılaştırma, izleyicilerin toplumsal ve politik gerçekliği yani yaşadıkları gündelik gerçekliği algılama tarzına nasıl müdahale ettiğini göstermektedir (Hjarvard, 1994). 1960 ve 1970'lerde Avrupa kamu hizmeti yayıncılığında başat özellik, kamu ve özel zaman ayırımı arasında bir kesişmeyi sağlamasıdır. Bu dönemlerde televizyon haberleri, bir kamu zamanı algılayışını belirli biçimlerde yapılandırmaktadır. Günün en önemli olayları özetlendiğinden, haberlerin kapanmayı ve sonuçlandırmayı (closure and conclusion) sağlayan bir niteliği vardır (Hjarvard, 1994: 311). Politik insan da, kendisine günün belirli bir zaman diliminde, hemen herkesle beraber hitap edilen ve özel bir rolü olan insandır. 1980'lerden başlayarak kamu hizmeti yayıncılığının karşısına ticari yayıncılık mantığının da geçmesiyle haberler yeniden yapılanmıştır. Haber, artık özetleyen bir işleve değil, sürekli güncelleme (updating) işlevine sahip olmaya başlamıştır. Haberin doğrudanlığı da artmıştır: Hem "sıcak haberlere" daha fazla yer ayrılmasıyla, hem de gün boyunca haber bülteni sayısının artırılmasıyla...Bu değişimler habere, açıklık ve süreklilik özelliği (openness and continuity) vermiştir (Hjarvard, 1994: 313). Olay, haber, yayın ve alımlama arasındaki zamansal mesafe azaldıkça sonuç, haber, sonsuz bir şimdi yaratır hâle gelmiştir. Hjarvard'ın belirttiği gibi, haberin kendisi ritüel bir işlev yerine getirmeye başlamıştır: Televizyonun sonsuz program akışı içinde kesintileri ve değişiklikleri göstermektedir. Bu, toplumsal gerçeklik için de böyledir. Haber, toplumsal zaman algısı bakımından hem süreklilik hem de süreksizliği sağlamaktadır.

Haber anlatisinin 1980'lerden başlayarak, olayları nedensellik ilişkisi kurarak sunmak yerine, olayları birkaç anlatsal özelliğe başvurarak sunması, haberin dinamik özelliğinin yitimine yol açmaktadır. Haber içeriği değişse bile, yani dinamik olsa da, içeriğin biçimi durağanlaşmıştır. Bu demektir ki habere konu olan, ona içerik kazandıran her olayın belirli bir biçimde öykülendirilmesi, haberi bir tekrar yapısına dönüştürmektedir. Neyi tekrar etmektedir? Haber değeri biçilen belirli türden olayları tekrar etmektedir. Tekrar, haberi, bir bakıma, değişeni değil değişmeyi gösteren bir bilgi türüne dönüştürmektedir.

Haber, bu anlamda da, hareketi olanaklı kılan ya da kılıyormuş gibi yapan bir uğraktır. Bunu ikili bir şekilde yapmaktadır:

a) Haber özneyi olaya, -ki bu fenomenal dünyadaki kırılmalara, uygunsuz ve aykırı şeylere denk gelendir olay- çağırır, yaklaştırır, dahil eder. b) Aynı anda özneyi olaydan uzak, mesafeli kılar veya bu duyguya çağırır. Haberde bu ikili hareket, içerme/dışlama (inclusive exclusion ve exclusive inclusion) boyunca gerçekleştirilir. Biçimsel olarak da haber, yarattığı döngüsellik algısı ile, hareketin ve devinimin sürekliliği görünüşü ardında, tekdüze olanın, hareket olmayanın, devinimsizliğin bilgisini veriyor denilemez mi?

Haber olarak yazılan dünya, esasında belirsiz ve yakalanması zordur, ta ki olaylara dair ve olaylar arası bir tutarlılık kurulana kadar (Rock, 1973: 75). Gazeteciler, bir akışa düzenlilik yüklerler. Bu düzenliliği, farkedilir ölçüde değişme göstermeyen bir olgunun, zaman aralıkları boyunca değişme göstermesi durumunda onu temsil edilir kılarak yaparlar. Fenomenin düzensizliği, habere boyun eğdirilir. Bu boyun eğdirme, haber toplama ve yazma sürecinin rutin pratikleri tarafından desteklenmektedir. Olaylar seçici bir tarzda birbirine bağlanmaktadır. Haber olayı hâline gelecek gelişmeler kurumlaşmış, öngörülebilir, kısa sürede olup biten ve sürekli üretimde olan şeylerse, haberin kendisi bir döngüler dizisine dönüşmektedir (Rock, 1973: 77).

Scannell, radyo ve televizyonun içinde bulunduğu aracın (medium) zaman olduğunu söylemektedir. Bu ortam, içerikle doldurulmak zorundadır. Boş olan zaman bir biçimde doldurulmak durumundadır (Scannell, 1995: 7). Bu doldurma işlemi, İngiltere'de 1930'larda program akışının sabitlenmeye başlanmasıyla, rutine kavuşturulmuştur. Program akışı içinde bir programın tek başına kimliği yoktur: Kimliğini diğer programlarla ilişkisi içinde kazanır. Bu durum Scannell tarafından, "aynılık içinde farklılık" olarak ifade edilmektedir. O da içeriğin değişmekle birlikte formatın yani biçimin aynı kaldığı bir yapılanmaya dikkat çekmektedir (Scannell, 1995: 8).

Scannell'in programcılığın fenomenolojisi bakımından saptadığı ve haberleri de etkileyen önemli gelişmelerden bir diğeri de zamanla programların gündelik, sıradan konuşma diline yakınlaşmasıdır. Böylelikle iletişim araçlarının seslendiği kişi, herhangi bir anonim kişi tarafından "en" âli a e e i :

“Ben, kendim toplumsal olarak bana yansıtılmaktayım: kendi özelliklerimle, inançlarımla, zevklerimle ve fikirlerimle ben...” (Scannell, 1994: 11). Bu, medyanın kendisine izleyici ve okuyucu inşa etmesinin geldiği en son aşamadır. Süreç, karmaşık bir fenomenolojik süreçtir ve program ürününe yerleşiktir. Buna en iyi örnek, TV haber sunucusunun kameraya bakışında görülebilir. Haberin kağıt üzerinden okunmasıyla sağlanan kişisel olmayan ve nesnel iletişim kurma tarzı zamanla terk edilerek, “doğrudanlık, açıklık ve dürüstlük etkileri yaratan” teknik çözümlere (teleprompter gibi) geçilmiştir. Bunun bir diğer etkisi de belirli bir izleyiciye seslenildiği etkisinin yaratılması ve onu çağırmasıdır. Böylelikle izleyici “bunu bana söylüyor” duygusu ile haberi izlemektedir.

Burası çok önemli. İletişimsel bir yönelim söz konusu. Bu yönelim, Scannell’e göre, program yapımcıları ile izleyicileri arasındaki ortak zeminin oluşturmaktadır. Bu yönelimsellik psikolojik değildir; esasında herhangi bir toplumsal etkileşimin de önkoşuludur. Niyetlenen anlamlar, diyelim ki haberler, alıcıları ve izleyicileri tarafından niyetli bir biçimde farkedilen bir şeydir (recognition). Scannell, her iki tarafın yönelimselliği arasında bir ayrım koymakta ve kurumsal olarak yönelenin (yayın kuruluşları) iletişimi de anlamı da belirlediğine dikkat çekmektedir (Scannell, 1994: 16). Eğer “haberlin toplumun kendi üzerine düşünümü” olduğu önermesine geri dönersek, kurumlar ve izleyiciler arasında geliştirilen ayrımın ancak fenomenal dünyanın kendisi göz önüne alındığında ve analitik bakımdan anlamlı olabileceğini söylemek mümkündür. Yayıncılık kuruluşları yoluyla da olsa, esasında yönelimselliği olan toplumsaldır/ toplumdur. Çünkü toplum, kendi üzerine düşünümünü ancak bu örgütlü yapıların yönelimselliği boyunca gerçekleştirebilmektedir.

Bu yazı boyunca “toplumsal gerçekliğin haber tarafından inşası” mottosunu ele almaya çalıştık. Haberi hep ideolojik üretim ve yeniden üretim meselesiyle bağlantılı görmekten dolayı burada tartışıldığı hâli, biraz yadırgatıcı bulunabilir. Bununla birlikte haberin kavramsal ve kuramsal olarak çalışılabileceği başka çerçevelerin de mevcut olması ve felsefe, sosyoloji, dilbilim, psikoloji vb...farklı disiplinlerin sağladığı açılımlarla haberi ele almak da iletişim çalışmalarını ve toplumsal kuramı zenginleştirir. Haberi

hem içerikleri hem de biçimsel işleyişinin anlamı bakımından verili, hep zaten orada olan bir şey olarak kabul etmediğimiz; verili olanın ardındakini, görünüşün ardındakini, onda değişmeye-nin, aynı kalanın ne olabileceğini düşünmeye çalıştığımız ölçüde fenomenolojiden yararlanan bir uğraş içine girmiş sayılırız. Ve haberin fenomenolojisi, bize haberin bu dünyanın nasıl bir yer olduğunu anlama bilgisi, yani bir "dünya bilgisi" olduğunu kavrama olanağı sunar. Bununla da kalmayarak haber denilen şeyin, toplumsalın kendi kendisiyle refleksif (düşünümsel) bir ilişki kurma tarzı ve kendisini bilme yordamı olduğunu anlamamız yolunda gerekli kavramsal adımları atmaya da elverir. Fenomenolojik yaklaşımla haberi çalışmak, kendisini haber aracılığıyla seyreden ve düşünen toplumsalı anlamaya çalışmaktır.

Kaynaklar

- Althusser, Louis, (1971) *For Marx*. UK: Verso.
- Berger, Peter ve Thomas Luckmann, (1967) *The Social Construction of Reality*. USA: A Doubleday Anchor Book.
- Blundell,Valda, John Shepherd ve Ian Taylor, (1993) *Relocating Cultural Studies: Developments in Theory and Research*. UK: TJ Press.
- Bozkurt, Nejat, (1995) *20.Yüzyıl Düşünce Akımları*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Collin, Finn (1997) *Social Reality*. UK: Routledge.
- Coward ve Ellis, (1985) *Dil ve Maddecilik*. (çev.) Esen Tarım, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dursun, Yücel, (2003) "Bir İçinde İki'nin Hareketi: Hegel Diyalektiği", *Felsefe Logos*. 21, s.153-162.
- Dursun, Çiler, (2004) "Hegel'de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk", *Doğu-Batı*, 28, s.181-193.
- Fiske, John (1987) "British Cultural Studies and Television", *Channels of Discourse*. (ed.) Robert C. Allen, UK: Routledge, s.254- 292.

- Funkhouser, G. Ray ve Eugene Shaw, (1990) "How Synthetic Experience Shapes Social Reality", *Journal of Communication*. 40 (2), s.75-87.
- Hall, Stuart, (1996) "Gramsci's Relevance for the Study of Race and Ethnicity", *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. (ed.) David Morley ve Kan Hsing Chen, UK: Routledge, s.411-440.
- Hall, Stuart, (1980) "Cultural Studies and the Centre: Some Problematics and Problems", *Culture, Media and Language*. CCCS, UK: Hutchinson.
- Hall, Stuart, (1978) *Policing the Crises*. London: Macmillan.
- Hansen, Anders ve Graham Murdock (1985), "Constructing the Crowd: Populist Discourse and Press Presentation", *The Critical Communication Review*. (ed.) Vincent Mosco, 3, NY: Ablex. s.227-257.
- Hegel, G.W.F., (1977) *Phenomenology of Spirit*. (trans.) A.V. Miller, UK: Oxford University Press.
- Heritage, John, (1987) "Ethnomethodology", *Social Theory Today*, (ed.) A. Giddens & J. Turner, USA: Stanford University Press, s.224-272.
- Hjarvard, Stig, (1994) "TV News: From Discrete Items to Continuous Narrative? The Social Meaning of Changing Temporal Structures", *Cultural Studies*. 8 (2), s.306-320.
- Husserl, Edmund, (1997) *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. çev. Harun Tepe, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Leledakis, Kanakis, (1997) *Toplum ve Bilinçdiışı*. (çev.) Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Molotch, H ve M. Lester, (1974) "News as a Purposive Behaviour: On the Strategic Use of Routine Events, Accidents and Scandales", *American Sociological Review*. 39, s.101-112.

- Rock, Paul, (1973) "News as Eternal Recurrence", *The Manufacture of News*. (ed.) Stanley Cohen ve Jack Young, UK: Sage Publications.
- Scannel, Paddy, (1995) "For a Phenomenology of Radio and Television", *Journal of Communication*. 45(3), s.4-19.
- Schudson, Michael, (1994), "Haber Üretimini Sosyolojisi", A.Ü. İlef Yıllık 1994. (çev.) A.Altun ve M. Gevrek, s.305-325.
- Stavrakakis, Yannis, (1999) *Lacan and the Political*. London: Routledge.
- Tuchman, Gaye, (1978) *Making News: A Study in the Construction of Reality*. UK: Free Press.